

УДК 811.161

В. С. Сидорец

Кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры белорусской и русской филологии,
УО МГПУ им. И. П. Шамякина, г. Мозырь, Республика Беларусь

ПРЯМЫЕ И ПРОИЗВОДНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ УКРАИНСКОГО ГЛАГОЛА *ДІСТАТИ* И ИХ КОММУНИКАТИВНЫЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ В РУССКОМ И БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКАХ

Через призму семантических вариантов украинского глагола *дістати* (*діставати*) рассматриваются русские и белорусские соответствия в сопоставительном аспекте для выявления общих и специфических черт в процессе реализации предикатного признака как в прямых, номинативных значениях, так и в производных. На привлечённом восточнославянском языковом материале доказываем, что в своих прямых, номинативных значениях, а также в некоторых производных украинский глагол *дістати* близок к русскому и белорусскому глаголам *достать*, *достаць*, но во фразеологической сфере, он мощнее их, так как встречается чаще в качестве компонента фразеологизмов, имеющих в русском и белорусском языках другие синонимичные компоненты.

Отмечается также, что в тех производных значениях, которые специализировались как деривационные, в основе своей словообразовательные, украинский глагол *дістати* превратился в функциональный формант-деривант, возглавляющий большую типовую деривационную группу вербоидов, отсутствующую в русском и белорусском языках.

Ключевые слова: деривант, вербоид, деривационная группа.

Введение

В современном украинском литературном языке глагол *дістати* (*діставати*) сохранил прямые, номинативные значения. Переливы вариантов этих значений, обусловленные востребованностью данного глагола в различных по типу текстах, получили основательное отражение в толковом 11-томном «Словнику української мови»: «1. Брати, витягувати що-небудь звідкись. *Христя підвела голову, глянула на Марину, що спиналася на мисник діставати посуду; Кавун дістав з кишені сірники, тернув сірником об стіну; 2. Дотягуючись, досягаючи, доторкатися до чого-небудь. Кайдати кинув свиту на лаву в куток, звалився, але не дістав головою до свити; Такі жита, що не дістать рукою» [1, 308]. Конкретная, «вещественная» семантика глагола *дістати* явилась источником создания коннотативных эмоционально-образных элементов, которые представляют результаты тропической деятельности человека в окружающем мире. Эти элементы либо задерживались в семантической структуре глагола, либо продолжали дальнейшее развитие, превращаясь в качественно новые по функции компоненты, редуцировавшие его вещественное значение и переводившие в другой языковой статус: в идиомагический компонент во фразеологической сфере (*дістати науку – вынести науку; дістати по шапці – получить по шапке; дістати облизня – остаться на бобах, остаться при нуковом интересе, съесть фигу* и др.; *дістати стусанів – получить тумак*), в функциональный формант в сфере номинативной деривации: «3. Здобувати, відшукувати що-небудь, долаючи труднощі. *Хоменко дипломатично починав розмову [з Бетого] удіставав потрібні йому відомості...*» [1, 308].*

В своих прямых, номинативных значениях, а также в некоторых производных украинский глагол *дістати* близок к русскому и белорусскому глаголам *достать*, *достаць*.

Русский глагол *достать*, употребляющийся в книжной и разговорной речи, характеризуется содержательной структурой, отражающей прежде всего прямые, номинативные значения «взять что-л. находящееся на расстоянии, извлечь, вынуть что-н. откуда-н.; коснуться, дотронуться до чего-л. находящегося на расстоянии» (*Липа достала из узелка у матери кусок пирога с кашей и подала ему; Нарушитель сидел так близко, что, протянув руку, Корж мог бы достать до его плеча*), обладающие прагматическим потенциалом, семантической конкретикой. На этой семантической основе образовались созначения (варианты значений) «приобрести,

получить в своё распоряжение, прилагая к этому определённые усилия; раздобыть»: *В этот вечер Распоповы поехали в оперу, на которую Марья Дмитриевна достала билет; Всё было бы спасено, если б у моего коня достало сил ещё на десять минут* [2, 436]. Распространён глагол *достать*, хотя реже, чем в украинском языке, и в качестве компонента фразеологизмов: *доставать каштаны из огня, насколько достаёт глаз, рукой достать (не достать)* и др. [3, 145].

Близок к украинскому по семантической структуре и белорусский глагол *дастаць* (Узяць што-н. такое, што знаходзіцца на некаторай адлегласці... Выняць, выцягнуць што-н. адкуль-н., з чаго-н.; здабыць... Дацягнуцца, дакрануцца да чаго-н. аддаленага... Раздабыць, набыць, расстарарца): *Калі Івась дастаў з палічкі жоўценькі шыйтак, Люба запыталася: «Мабыць, малюнак?»; Рыгор дастаў з кішэні капейку і даў яе хлопчыку; Цені ад яблынь дасталі да хаты і павольна папаўзлі на сцяне ўверх; Саша кожны дзень прасіла брата схадзіць да чырвонаармейцаў і дастаць газету; Дастаць хваробы (разм.).* Несколько реже, чем в украинском, употребителен он и во фразеологической сфере: *дастаць (выкапаць) з-пад зямлі, зімой лёду (снегу) не дастаць у каго, крукам (шастом) галавы (носа) не дастаць каму, рукой дастаць* [4, 146].

Результаты исследования и их обсуждение

Дальнейшее активное развитие в украинском языке семантической структуры глагола *дістати* по «требованию» деривационного (словообразовательного) механизма, в отличие от структур русского и белорусского глаголов, способствовало тому, что он в процессе коммуникации основательно специализировался через стадию десемантизации как функциональный формант – деривант многочисленной типовой группы вербоидов. Термин *вербоид* представляет само сочетание дериванта, десемантизированного глагола, с предикатно-признаковым существительным; термин *типовая деривационная группа – класс вербоидов с одним и тем же деривантом, выражающих одно деривационное значение* [5, 148]: *діставати відповідь (відпустку, догану, допомогу, доплату, інформацію, назву, направлення, освіту, оцінку, поранення, призначення, приріст, роз'яснення, стягнення* и др.).

Глагол *дістати* «брать, вытягивать что-нибудь звідкись... дотягуючись, досягаючи, доторкатися до чого-небудь» [1, 308], превращаясь в процессе десемантизации в деривант вербоидов, опирается на периферийный семантический компонент, который способен порождать в вербоиде под влиянием текста дополнительные акционсартные смысловые элементы: брать что-то по результатам своей деятельности, с помощью традиционных связей, а также каких-то попыток, сделок и т. п. Например: *«Ця особливість дістала яскраве втілення в масових рухах “П’ятиріччі якості – робітничу гарантію” і “Від високої якості роботи кожного – до високої ефективності праці колективу”»* [Соціалізм і праця. – Київ, 1976. – С. 16], *«Нове поповнення робітничого класу має закінчену середню освіту або дістає її без відриву від виробництва»* [Соціалізм і праця. – Київ, 1976. – С. 31], *«Ніби крізь побільшуване скло ми побачили народ наш, пізнали проблеми віку, дістали новий заряд для творчості»* [Літературна Україна, 08.04.80, с. 1], *«Прочитавши цю книжку, читачі... дістануть змогу відчутти ритм життя сучасної Індії»* [Літературна Україна, 15.04.80, с. 5], *«У цьому трактуванні матеріальності дістав свій вияв рівень розвитку продуктивних сил»* [Філософська думка. – 1980. – № 5, с. 34], *«Роль і значення соціалістичної законності і правопорядку дістали чітке закріплення у новій Конституції СРСР і конституціях союзних та автономних республік»* [Вісник АН УРСР. – 1981. – № 8, с. 2], *«Ради дістануть своєї повноваження безпосередньо від народу»* [Вісник АН УРСР. – 1981. – № 8, с. 11], *«Ті форми й організаційно-творчі рішення, які себе виправдали, дістали підтримку наших глядачів і слухачів»* [Радянська Україна. – 27.01.82, с. 2], *«В останні десятиліття... продовжується освоєння ініціомовних запозичень, але лексичні запозичення зменшуються, розширюється освоєння ініціомовних морфем, які на національному мовному ґрунті дістали значну словотворчу активність»* [Склад і структура термінологічної лексики української мови. – Київ: Наукова думка, 1984. – С. 73], *«Два військовослужбовці дістали поранення»* [Укр. радио, 30.04.92].

Если периферийный компонент «брать что-то по результатам своей деятельности, с помощью традиционных связей, а также каких-то попыток, сделок» нейтрализовать, заменить другой «периферией», тогда у дериванта *дістати* могут появиться синонимы-«конкуренты» *здобувати, одержувати, набувати, отримувати* и др.: *«Широкого визнання у вітчизняному й світовому мовознавстві здобула семантична класифікація, опрацьована акад. В.В. Виноградовим»* [Л.Г. Скрипник. Фразеологія української мови. – Київ, 1973. – С. 13], *«Треба зробити все, щоб радянська людина завжди та повсюди мала одержати своєчасну, кваліфіковану*

та чутку медичну допомогу» [Радянська Україна. – 22.01.82, с. 2], *«Ще допомагає їм отримати заряд здоров'я, заряд бадьорості»* [Укр. радио. – 09.03.91], *«Кілька десятків чоловік одержали поранення»* [Укр. радио. – 29.11.91].

Деривант *здобути* нейтралізує деривант *дістати*: он надає вербоидам більш важливий, значимий характер процесуального признака, обумовлений внутрішньої формою одноіменного глагола: досягати цілі, підприємляючи всілякі рішучі, енергійні дії, про які свідчать наші приклади, витягнені з різних джерел.

Як уже зазначалося нами в інших наших роботах, глаголи *одержувати*, *діставати*, перетворюючись в процесі десемантизації в дериванти вербоидів, синонімізуючись по центральній сім'ї «брати», можуть розходитися по периферійним семам: «брати, приймати те, що надсилається, надається, вручається» [6, 625] – «брати, витягувати що-небудь звідкись... дотягуючись, досягаючи, доторкатися до чого-небудь» [1, 308]. В першому випадку периферійний семантичний компонент «приймати те, що надсилається, надається, вручається» сигналізує про здійсненні підготовленого кем-то факта, тому деривант *одержувати* більш вільний у виборі предикатних іменників при утворенні вербоидів, во другому – периферійний семантичний компонент здатний породжувати в вербоїді під впливом тексту додаткові акціонісартні смислові елементи: брати що-то по результатам своєї діяльності, з допомогою традиційних зв'язей, дружеских відносин, знакомств і т.д.

Глагол *отримати* синонімічно дуже близький до глаголу *одержати*. Тем не менше, по даним нашої картотеки і відповідної словникової статті в 11-томному «Словнику української мови» [6, 810], в глаголі *отримати* проступає потужний периферійний прагматичний елемент – отримання чого-л. без попередніх умов, що в певній ступені відрізняє його від глаголу *одержати*. Естественно, як функціональні форманти (дериванти) в зазначеному вище текстовому фрагменті вміщені саме деривант *отримати* замість деривантів *одержати* і *дістати*.

Представляє також інтерес порівняльне дослідження української типової дериваційної групи, очолюваної деривантом *діставати* з російськими і білоруськими функціонально-семантичними відповідностями, яке не отримало відображення в сучасній лінгвістичній науці. Орієнтуючись на наведені вище приклади українських вербоидів з деривантом *дістати*, переведемо їх на російську мову: *«Ця особливість обрела ярке втілення в масових рухах “П'ятиліткє якості – робочу гарантію” і “От високого якості роботи кожного – к високої ефективності праці колективу”, “Новое пополнение рабочего класса имеет законченное среднее образование или получает его без отрыва от производства», “Как будто через увеличительное стекло мы увидели народ наш, познали проблемы века, обрели новый заряд для творчества», “Прочитав эту книгу, читатели... получают возможность почувствовать ритм жизни современной Индии», “В этой трактовке материальности нашёл своё проявление уровень развития продуктивных сил», “Роль и значение социалистической законности и правопорядка приобрели чёткое закрепление в новой Конституции СССР и конституциях союзных и автономных республик», “Те формы и организационно-творческие решения, оправдав себя, нашли поддержку наших зрителей и слушателей», “В последние десятилетия... продолжается освоение иноязычных заимствований, но лексические заимствования уменьшаются, расширяется освоение иноязычных морфем, которые на национальной языковой почве обрели значительную словообразовательную активность», “Два военнослужащих получили ранения».*

Незважаючи на синонімічність значень російських деривантів *обрести*, *получить*, *найти*, *приобрести*, в процесі перекладу український деривант *дістати* віддає перевагу літературно-книжній деривант *обрести*, що відображає зменшені елементи первинного номінативного змісту «найти, отыскать, получить» [7, 564] і в відповідності з емоційно-експресивним характером пропозицій надає спосіб вербоїдного дії ореол вишуканості, важливості.

Пропозиції з «нейтральною» стилістичною окраскою віддають перевагу вербоидам з деривантом *получить*, успадкованим від одноіменного загальноупотребительного глагола елементи лексическої семантики «взять, принять что-л. вручаемое, присылаемое, выдаваемое» [8, 275] для характеристики результативності вербоїдного дії.

Деривант *найти*, акцентируя внимание на выборочности способа вербоидного действия, опирается на сохранившиеся редуцированные номинативные элементы «в результате поисков обнаружить; отыскать» [7, 357].

Значительно интенсифицирует способ вербоидного действия *литературно-книжный* деривант *приобретать (приобрести)*, модифицировавший номинативную сему «стать обладателем кого-, чего-л., обзавестись кем-, чем-л.» [8, 430].

*Белорусские синонимические коммуникативные соответствия украинским вербоидам с деривантом дістати также весьма разнообразны по качественным характеристикам акционсартного вербоидного действия: «Гэтая асаблівасць **набыла** яркае ўвасабленне ў масавых рухах “Пяцігодцы якасці – рабочую гарантыю” і “Ад высокай якасці працы кожнага – да высокай эфектыўнасці працы ўсяго калектыву”», «Новае папаўненне рабочага класа мае закончаную сярэднюю адукацыю або **атрымлівае** яе без адрыву ад вытворчасці», «Быццам праз павелічальнае шкло мы ўбачылі народ наш, пазналі праблемы веку, **здабылі** новы **зарад** для творчасці», «Прачытаўшы гэтую кнігу, чытачы... **атрымаюць магчымасць** адчуць рытм жыцця сучаснай Індыі», «У гэтай трактоўцы матэрыяльнасці **знайшоў** сваё **праяўленне** ўзровень развіцця прадукцыйных сіл», «Роля і значэнне сацыялістычнай законнасці і правапарадку **здабылі** дакладнае **замацаванне** ў новай Канстытуцыі СССР і канстытуцыях саюзных і аўтаномных рэспублік», «Тыя формы і арганізацыйна-творчыя раішэнні, **апраўдаўшы** сябе, **знайшлі падтрымку** нашых гледачоў і слухачоў», «У апошнія дзесяцігоддзі... **працягваецца** асваенне іншамоўных запазычанняў, але лексічныя запазычання змяшчаюцца, **ташываецца** асваенне іншамоўных марфем, якія на нацыянальнай моўнай глебе **набылі** значную словаўтваральную **актыўнасць**», «Два ваеннаслужачыя **атрымалі раненні**».*

Деривант *набыць*, широко употребляющийся в белорусском языке, развил в процессе специализации целый ряд акционсартных сем, в том числе семы «заслужыць, здабыць» [9, 210], которые реализуют значимость вербоидного действия, отражённую в соответствующих украинских текстовых фрагментах.

Более значимый, интенсифицированный характер украинского вербоидного действия может быть представлен белорусскими вербоидами с деривантом *здабыць*, имеющим в своей семантической структуре акционсартную сему «дабіцца чаго-н. шляхам барацьбы, настойліваасці, працы і пад.» [4, 457].

Синонимичный с деривантами *атрымаць, здабыць, набыць* белорусский деривант *знайсці* почти так же, как и приведённый выше русский деривант, подчёркивает выборочность вербоидного действия через призму ослабленной номинативной семы «у выніку пошукаў выявіць, адшукаць» [4, 498] и в этом отношении близок к смысловому рисунку соответствующих украинских предложений с деривантом *дістати*.

Деривант *дістати* в обычном по значимости, стилистически нейтральном повествовании ближе, на наш взгляд, к дериванту *атрымаць*.

Выводы

Как видим, исследованный восточнославянский языковой материал позволяет утверждать, что в своих прямых, номинативных значениях, а также в некоторых производных украинский глагол *дістати* близок к русскому и белорусскому глаголам *достать, дастаць*, хотя и здесь, во фразеологической сфере, он мощнее их, так как чаще встречается в функции компонента фразеологизмов, имеющих в русском и белорусском языках другие синонимические компоненты.

Что же касается тех производных значений, которые специализировались в качестве деривационных, в основе своей словообразовательных, то украинский глагол *дістати*, превращаясь в функциональный формант-деривант, возглавляет большую типовую деривационную группу вербоидов, отсутствующую в русском и белорусском языках, так как глаголы *достать, дастаць* практически не приобрели деривантной (словообразовательной) функции. В процессе перевода украинских вербоидов этой группы используются другие русские и белорусские дериванты, коммуникативно соответствующие дериванту *дістати*.

СПИСОК ОСНОВНЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Словник української мови : [в 11 т.] / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) [та інші]. – Київ : Наукова думка, 1971. – Т. 2. – 550 с.

2. Словарь русского языка : в 4 т. / [гл. ред. А. П. Евгеньева]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1981. – Т. 1. – 696 с.
3. Фразеологический словарь русского языка: свыше 4000 словарных статей / составители Л. А. Войнова, В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров ; под ред. А. И. Молоткова. – М. : Советская энциклопедия, 1967. – 543 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / Акадэмія навук БССР, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа ; [пад агульнай рэдакцыяй К. К. Атраховіча ; рэдкалегія: А. Я. Баханькоў [і інш.]]. – Мінск : Выдавецтва "Беларуская савецкая энцыклапедыя", 1977–1983. – Т. 2. – 1978. – 768 с.
5. Сидорец, В. С. Неоднословные наименования предикатного признака у восточных славян / В. С. Сидорец. – Минск : РИВШ, 2014. – 268 с.
6. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол.: І. К. Білодід (голова) [та інші]. – Київ : Наукова думка, 1974. – Т. 5. – 840 с.
7. Словарь русского языка : в 4 т / [гл. ред. А. П. Евгеньева]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1982. – Т. 2. – 736 с.
8. Словарь русского языка : в 4 т / [гл. ред. А. П. Евгеньева]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Русский язык, 1984. – Т. 3. – 750 с.
9. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / Акадэмія навук БССР, Інстытут мовазнаўства імя Я. Коласа ; [пад агульнай рэдакцыяй К. К. Атраховіча ; рэдкалегія: А. Я. Баханькоў і інш.]]. – Мінск : Выдавецтва "Беларуская савецкая энцыклапедыя", 1977–1983. – Т. 3. – 1979. – 672 с.

Поступила в редакцию 25.11.16

V. S. Sidorets

DIRECT AND DERIVED MEANING OF A UKRAINIAN VERB *ДІСТАТИ* AND THEIR
COMMUNICATIVE EQUIVALENTS FOUND
IN THE RUSSIAN AND BELARUSIAN LANGUAGES

Through the prism of semantic variants Ukrainian verb *дістати* (*діставати*) considers Russian and Belarusian compliance in comparative aspect to determine the general and specific features in the implementation of the predicate attribute in direct nominative values, as well as in derivatives. On Attracted East Slavic language material it is proved that in its direct, nominative values, as well as some derivatives Ukrainian verb *дістати* close to the Russian and Belarusian verbs *достать*, *дастаць*, but in the field of phraseology, it is more powerful than them, as is more common as a component of phraseology that are in Russian and Belarusian languages other synonymous derivanty.

It is also noted that the values of the derivatives, which are specialized as a diversion, basically word-formation, Ukrainian verb *дістати* turned into functional formant – derivant, who heads a large group of type derivation verboids absent in Russian and Belarusian languages.

Keywords: derivant, verboid, derivative group.